

 KULTUR
v ä r d e n

Utgiven av Statens fastighetsverk

Nr 1 · 1994

Södra Bancohuset sid 3

Byggnadsminnesvård i Sverige sid 6

Ambassaden i Tallinn sid 14

På sina platser, färdiga ...

Nu har SFV:s alla kontor flyttat färdigt. Två distriktskontor och huvudkontoret har nämligen bytt adresser:

Statens fastighetsverks huvudkontor med verksamhetsledning, ledning för inrikes-, utrikes och markavdelning samt administrativ enhet, ekonomienhet, byggprojektgrupp, inredningsgrupp och utrikes fastighetsdistrikt finns på Järntorget 84 i Gamla stan.

Postadress:
Box 2263, 103 16 Stockholm.
Tfn 08-696 70 00, fax 08-696 70 01

Distrikt 1, De kungliga slotten och monumenten, flyttade i februari till nya besöksadressen Storkyrkobrinken 2 i Gamla stan.

Postadress: Box 2141, 103 14 Stockholm.
Tfn 08-453 96 00, Fax 08-453 96 09.

Distrikt 2, Teatrar och museer, finns nu på besöksadress Svensksundsvägen på Skeppsholmen, Stockholm.

Postadress:
Svensksundsvägen, 111 49 Stockholm.
Tfn 08-614 19 50, Fax 614 19 69.

Distrikt 3, Regeringsbyggnaderna, finns på Drottninggatan 16.

Postadress:
Box 16303, 103 25 Stockholm.
Tfn 08-453 94 10, Fax 08-453 00 10.

Distrikt 4, Residens och fästningar, finns i Uppsala på Trädgårdsgatan 12.

Postadress: Box 254, 751 05 Uppsala.
Tfn 018-18 74 30, Fax 018-18 74 39.

Utges av Statens fastighetsverk
med fyra nummer om året.

Postadress: Box 2263, 103 16 Stockholm
Gatuadress: Järntorget 84
Telefon: 08-696 70 70, Telefax: 08-696 70 01
ISSN 1104-845X

Redaktör och ansvarig utgivare:
Sven Kristiansen

Artikelförfattarna svarar för artiklarnas
innehåll. Endast artiklar signerade SFV samt
sid 2 uttrycker myndighetens åsikt.

Medverkande i detta nummer:
Sven Kristiansen, Elisabet Neider,
Staffan Nilsson, Peter Ohrstedt och
Christer Wadelius

Fotografer: Mikael Dubois (omslag),
Göran Fredriksson (sid 4, 5 och 19), Ronny
Karlsson (sid 9), Gustav Hansson/Bildhuset
(sid 12), Staffan Almqvist/Pressens Bild (sid 15),
Stig Almqvist (sid 17) och Tommy
Arvidsson/Upplandsmuseet (sid 18)

Grafisk form och produktion: Gumælius

Prenumeration: Statens fastighetsverks anställda
och hyresgäster får automatiskt SFV Kulturvärden.
Andra som är intresserade av att få tidningen kan
prenumerera mot en expeditiönsavgift.

Se annons på sista sidan i detta nummer.

Kunskap och erfarenhet

Du håller i din hand den tidskrift som Statens fastighetsverk ger ut för att informera hyresgäster och alla intresserade om vår verksamhet och om våra fastigheter. SFV Kulturvärden är ett viktigt relationsskapande medel. Avsikten är att den ska komma ut kvartalsvis.

Som framgått av annonser och annan information tog Statens fastighetsverk, den första oktober förra året, över ansvaret för de fastigheter som enligt riksdagens beslut också i fortsättningen – efter ombildningen av Byggnadsstyrelsen och bolagiseringen av Vattenfall – ska ägas av staten. Vidare överfördes från Fortifikationsförvaltningen ett antal äldre befästningar som inte längre har någon militär betydelse. Till detta kom ett antal fastigheter som verket förvaltar i avvaktan på att plan- och fastighetsbildningsfrågorna har lösts. Dessa omfattar främst universitets- och högskolefastigheter. SFV har uppdragit åt Akademiska Hus AB (som är en av de fyra nya institutionerna efter Byggnadsstyrelsens ombildning) att sköta förvaltningen i avvaktan på definitiv överföring till Akademiska Hus. Vi har också fått i uppdrag av regeringen att tills vidare, i avvaktan på att slutlig förvaltningsform beslutats, förvalta de ungdomshem för vilka Statens institutionsstyrelse (SIS) blir ny huvudman.

Den första januari 1994 överfördes också till SFV de av Domänverkets fastigheter som riksdagen beslutat ska ägas av staten efter bolagiseringen av Domän. Den faktiska förvaltningen sköts fram till den första juli 1996 av AssiDomän AB, men Statens fastighetsverk ansvarar för den äganderättsliga förvaltningen.

Det är vår självklara avsikt att, med utgångspunkt i det arv vi fått från våra företrädare, skapa en verksamhet som utvecklas positivt i samarbete med våra uppdragsgivare och våra hyresgäster.

Vår uppgift är att förvalta fastigheterna på ett sådant sätt att deras värde består och att det nationella kulturarvet bevaras för framtida generationer. Samtidigt ska vi se till att verksamheten i våra fastigheter kan bedrivas på ett effektivt sätt. Det kan innebära att hyresgästens krav på funktionalitet ställs mot antikvariska krav. Denna problematik gör vårt förvaltningsarbete mer utmanade än andra fastighetsförvaltare. Det krävs särskild kompetens och erfarenhet för att kunna jämkra samman kundkrav och bevarandekrav. Hos SFV finns denna kunskap och erfarenhet samlad.

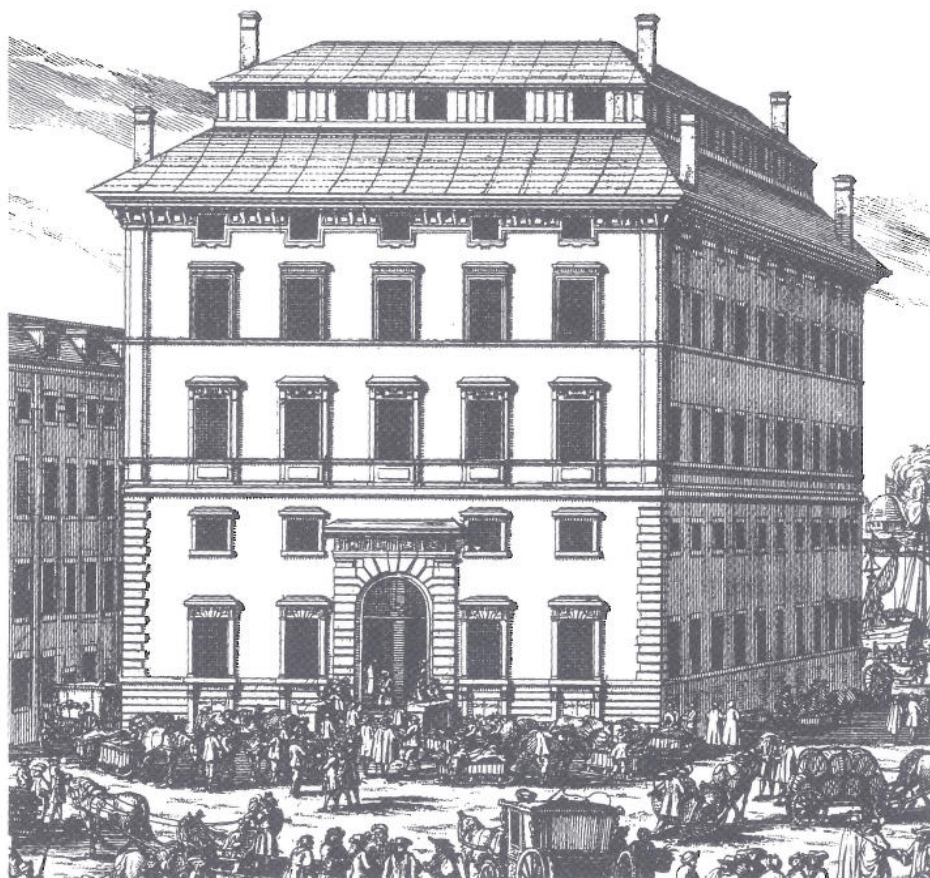
Finansieringen av vår verksamhet sker främst med hyresintäkter och kravet på oss är att vi sätter marknadsmässiga hyror. Förvaltningen ska utföras på ett sätt som ger en rimlig ekonomisk avkastning på fastighetskapitalet, med hänsyn tagen till de begränsade möjligheter som finns att nyttja vissa av våra fastigheter.

Effektiv och ekonomiskt rationell fastighetsförvaltning står inte i motsats till det kulturpolitiska ansvar som lagts på oss, tvärtom så ger det en högre grad av effektivitet och ökade möjligheter att kunna ta det kulturpolitiska ansvaret.

Vi har övertagit ett ansvarsfullt arv från flera olika myndigheter. Detta arv ska vi nu utveckla och förbättra genom att bl.a. föra en konstruktiv dialog med våra hyresgäster och de myndigheter som har att utöva en tillsyn över vårt fastighetsbestånd.

CHRISTER WADELIUS
GENERALDIREKTÖR

En ansenlig Beurse på Järntorget

I månadskiftet april-maj flyttade Statens fastighetsverk från Garnisonen till Södra Bancohuset i kvarteret Pluto vid Järntorget i Gamla stan.

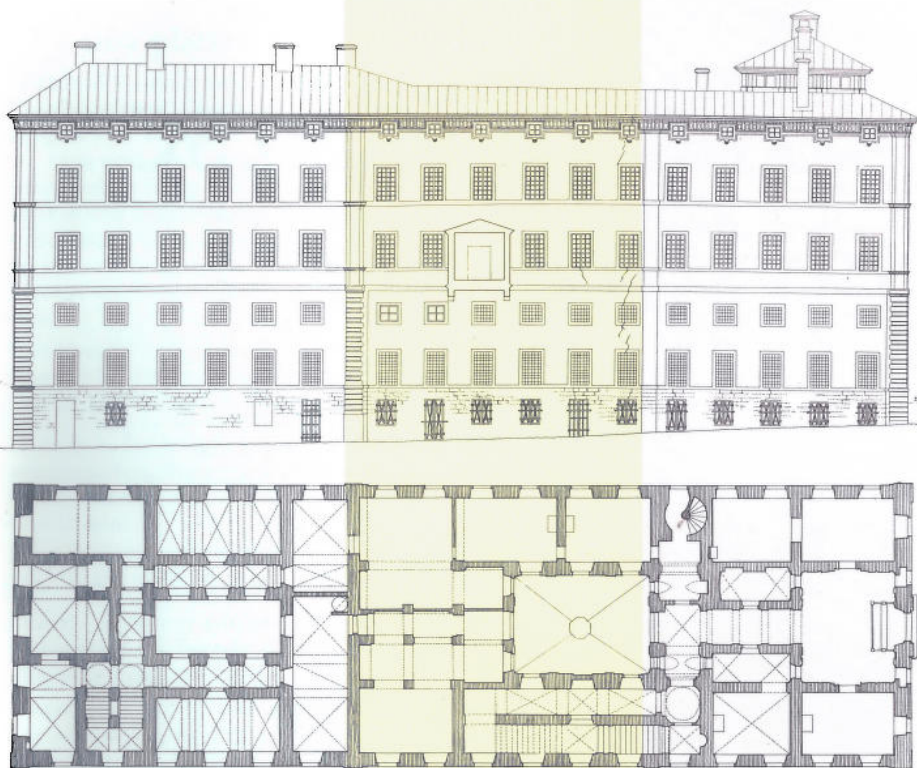
Namnet Järntorget är känt sedan 1489 och kommer av att torget var upplagsplats för det järn som skeppades över Stockholm. Vid Järntorget's östra sida ägde Stockholms stad sedan gammalt en tomt. På den nedre delen av tomten, mot Skeppsbron, stod stadens järnväg medan den övre delen upptogs av ett packhus. Huvuddelen av tomtens västra del, mot torget, var dock obebyggd. Packhuset var i dåligt skick och när

det dessutom behövdes en samlingsplats för stadens handlande, beslöt borgmästare och råd i maj 1661 att "till stadens heder och nödtorfft bygga en ansenlig Beurse på Järntorget, theruti Banco-, Packhus, Fracht- och Tolagscammar tillika kan begripas". Nicodemus Tessin den äldre (1615-81), som var stadsarkitekt, utarbetade ett förslag till en sådan byggnad.

Tessin som härstammade från Stralsund i Svenska Pommern var sin tids främste svenske arkitekt. Han ritade bland annat Drottningholms, Strömsholms och Salsta slott och medverkade även vid till-

komsten av Wrangelska och Oxenstiernska husen i Stockholm under slutet av 1640-talet.

Grundläggningsarbetena för börsbyggnaden påbörjades 1663 men avstannade sannolikt följande år. Det dröjde sedan till mitten av 1670-talet innan en byggnad kom att uppföras på platsen. Rikens Ständers Bank begärde då att staden skulle bygga ett bankhus eftersom banken var trångbodd i Axel Oxenstiernas hus vid Storkyrkobrinken där banken hyrt lokaler sedan den bildades 1668. Fastighetsdistrikt 1 – De kungliga slotten och monumenten har nu sina lokaler i detta hus.

Södra Bancohuset. Plan av bottenvåningen samt nordfasad. Uppmätning av Nils Blanck och Dag Melin 1911 för "Svensk Arkitektur". Rött markerar den ursprungliga byggnaden, gult Nicodemus Tessins tillbyggnad, blått Carl Hårlemans byggnad.

Tessin d ä:s hus

Tessin ritade ett tämligen litet hus som räckte för bankens behov. Exteriören utformades efter italienskt mönster med port- och fönsteromfattningar i huggen sandsten och försågs med ett säteritak.

Bankhuset fick, som ritningen visar, en nästan kvadratisk plan och uppfördes med källare, bottenvåning, en halvåning, en så kallad mezzanin, samt två fullvärdiga våningar. I bottenvåningens mittparti fanns entré och entréhall. Mezzaninen användes huvudsakligen till förvaring och på den översta våningen placerades bancofullmäktiges sessionssal vilket var det enda rum som utfördes med större ambition vad det gäller inredningen. Taket målades i grisaille vilket är en stuckimitation grått i grått och väggarna kläddes med skogstapeter. De övriga rummen hade kalkade väggar, gråmålade brädtak och brädgolv utom korridorerna som fick kalkstensgolv. Efter några år gipsades alla brädtak.

Den enda kommunikationen upp genom huset var en liten spiraltrap-

pa som fanns där hissen nu ligger. Denna begränsning var på grund av brandfaran en ständig källa till oro för bankofullmäktige. Efter fyra års byggtid kunde banken flytta in i sina nya lokaler 1680.

Tessin d y:s tillbyggnad

På 1690-talet ombads Nicodemus Tessin d y (1654–1728, son till den

äldre Tessin) att göra förslag till en tillbyggnad framför allt för att få bättre förbindelse genom huset. Att fullmäktige var orolig för brandfaran kan man förstå med hänsyn till de värden i bland annat plåtmynt och panter som förvarades i huset. Under 1690-talet hade Wrangelska och Rosenhaneska husen på Riddarholmen skadats av eldsvådor och i maj 1697 förstördes slottet Tre kronor av brand. Dessa påminnelser om alltings förgänglighet oroad säkert fullmäktige ytterligare. Tessin begärde ett lokalprogram för att få klarhet i vad banken önskade av sin tillbyggnad. Vid denna tid var Tessin fullt engagerad av arbetet med utformningen av det nya kungliga slottet och att fullborda sin egen bostad, det Tessinska palatset vid Slottsbacken.

Banken hade 1693 förvärvat fastigheten från staden. Då man bestämt sig för vad tillbyggnaden skulle omfatta – nämligen en ny och bredare trappa, utrymme för panter i källare, vind och i halvåningen hade tiderna radikalt förändrats. Sverige var i krig på kontinenten och fullmäktige ansåg det då nödvändigt att uppskjuta tillbyggnadsplanerna. Tillbyggnaden efter Tessins förslag kom inte till stånd förrän några år in på 1700-talet och var fullt färdig omkring 1710. Den bestod av två flyglar samt

Sessionssalen på våning tre trappor. Den nya inredningen har här, liksom huset i övrigt, utförts av Fastighetsverkets inredningsenhet genom Carita Kull.

Korridor i den Hårlemanska tillbyggnaden.

en tvärbyggnad så att en innergård skapades. Gården ägnades mycken omsorg med pilastrar och kapital. Den gård vi ser i dag är en våning högre än den Tessin d y skapade. På gården anlades även en brunn.

Denna byggnadskropp kom att ligga i gränzonen mellan fast sandås och utfyllnadsmassor vilket i alla tider utgjort ett stort problem för denna byggnad liksom för alla Gamla stans byggnader i liknande läge. Sprickor skulle snart uppträda i byggnaden och redan på

1720-talet började fullmäktige tala om en ny tillbyggnad dels på grund av utrymmesbrist dels som stöd för Tessin d y:s byggnad.

”Det håller” sade Hårleman

På 1730-talet hade man sådan brist på förvaringsutrymmen att man hyrde källare på annat håll vilket fullmäktige ansåg besvärande eftersom det möjliggjorde en bedöm-

ning av bankens soliditet. En tillbyggnad på den resterande tomten diskuterades liksom val av arkitekt. Det blev dåvarande hovintendenten Carl Hårleman (1700–1753) som fick uppdraget. Han var överintendenten Carl Gustaf Tessins (Nicodemus Tessin d y:s son) närmaste medarbetare och ansvarig för fullbordandet av det av Tessin d y ritade Kungliga slottet. Vid denna tid ritade Hårleman dessutom Svartsjö slott, och var sysselsatt med flera andra byggnadsprojekt.

Hårlemans uppdrag var begränsat till tre våningar i tomtens östra del där det stod ett packhus från 1603 som revs. Två stentavlor från huset sparades och finns inmurade i entrén från Skeppsbron. Länge och ingående diskuterades grundläggningen. Fullmäktige hade ju i tillbyggnaden sett problemen och så här nära vattnet var man noga med att hitta en god lösning. Pålar- nas form, längd och skoning var föremål för noggranna överväganden med flera experter. En kopia av

Arbetsrum i den Hårlemanska tillbyggnaden.

Hårlemans fasadritning finns bevarad, där vi kan indentifiera den stenkädda nedre delen av huset. Byggnadsarbetena igångsattes 1734. Då man uppfört murarna i tre våningar enligt ritningarna började fullmäktige fråga sig om det inte var lika bra att göra denna tillbyggnad lika hög som resten av huset. Hårleman kallades upp till fullmäktige och kunde ge besked att det skulle gå att lägga till de två huvudvåningarna plus vindsvåningen. Hårleman var en

tuff beslutsfattare. Möjligen kan man misstänka att han varit så förutseende att han tänkt sig en påbyggnad och redan från början planerat för denna.

Denna byggnad uppfördes således till samma höjd som den äldre byggnaden och med en likartad fasadutformning. Huset såg, när det var färdigt, nästan ut som vi ser det i dag. Trots att det är cirka 50 år mellan den första etappen och den sista och trots att tre arkitekter bidragit till utformningen, kan en oinvigd tro att huset är byggt i ett sammanhang. Både till exteriör och interiör är Södra Bancohuset, som blev byggnadsminnesmärke 1935, ett av stadens märkligaste kulturhistoriska och arkitekturhistoriska monument.

Norra Bancohuset

Bankens tillväxt fortsatte och 1772 förvärvade man det Alardiska huset i kvarteret Proserpina på norra sidan av Norra Bancogränd. Detta hus hade länge utgjort ett hot mot banken på grund av den brandfarliga verksamhet som försiggick där. Huset revs och en tvåvåningsbyggnad uppfördes efter ritningar av en av bankofullmäktiges ledamöter överintendenten Carl Johan Cronstedt. Huset, det så kallade Norra Bancohuset, tillbyggdes och påbyggdes 1816–1819 och omfattade därmed hela kvarteret. Då tillkom också den förbindelsegång som i andra våningen fortfarande föränsar byggnaderna. Staten sålde på 1980-talet Norra Bancohuset.

Banken fanns kvar i de båda husen till dess den kunde ta sin nya byggnad vid riksdagshuset i besittning 1905. Husen nyttjades sedan för olika statliga verksamheter. I Södra Bancohuset har bland andra Televerket, Medelhavsmuseet, Vattendomstolen, Generaltullstyrelsen, Stockholms lotsar och nu senast Stockholm Environment Institute haft sin verksamhet.

*Birgitta von Haslingen
Arkitekt civil byggnadsvård*

I revolutionens spår föddes byggnadsminnesvården

Redan 1790-91 kom det första lagförslaget om skydd för historiska monument, men det var först 1837 den fasta organisation för monumentvård – "La commission des monuments historiques" – som blev en förebild för övriga Europa – skapades.

Ett antikvariskt-kulturhistoriskt intresse för byggnadsmonumenten, i betydelsen att bevara, vårda och beskriva byggnader på grund av deras ålder, historia eller konstnärliga värde, existerade knappast i Sverige före 1800-talets början. Omsorgen om äldre byggnader motiverades i stort sett helt av den nytta man kunde ha av dem. Byggnader sparades därför att det var billigare att bygga om än att bygga nytt och inte därför att de hade ett historiskt eller konstnärligt värde. Ett av de undantag som ändå finns är värt att lyftas fram. När Gustaf III:s syster Sofia Albertina på 1780-talet byggde sitt palats vid Gustav Adolfs torg i Stockholm revs inte det gamla Torstenssonska huset som fanns på platsen utan fick ingå i den nya anläggningen med 1600-talsportaler och allt. Sannolikt på grund av Gustaf III:s beundran för Gustav II Adolf och hans fältherrar av vilka Lennart Torstenson var en av de främsta.

På morgonen den 14 juli 1789 angrep en folkmassa Bastiljen i Paris. Striderna pågick hela dagen och först klockan fem kapitulerade kommandanten Delaunay på uppmaning av sina egna soldater. Folket stormade in i den gamla borgen och befriade de sju fångarna. Dagen därpå började rivningen och fröet till den moderna kulturminnesvården var sått. I revoltens spår svepte en våg av förstörelse över landet, allt som förknippades med den gamla regimen skulle bort. Nationalförsamlingen i Paris insåg vad som var å färde och ingrep. Kungahusets, adelns och kyrkans egendomar konfiskerades med motivationen att de var det franska folkets gemensamma kulturella arv och därför måste bevaras. Föreställningen om ett nationellt kulturarv hade skapats.

Fornforskning på modet

Inledningen av 1800-talet var en omstörtande tid för Europa. Napo-

leonkrigen berörde hela världsdelen, i de ockuperade länderna vaknade i förnedringens stund ett intresse för den nationella historien och dess monument.

Nederlaget i 1808-09 års krig, som var en del i den stora kontinentala kampen, ledde till att Sverige förlorade Åland och hela Finland och därmed en tredjedel av landets yta och en fjärdedel av dess befolkning. Ett inslag i den nationella självrannsakan som följde på katastrofen var att Göttiska förbundet bildades 1811. Dess syfte var "en broderlig förening af män, egnade åt upplifvandet af de Gamle Göthers frihetsanda, mannamod och redliga sinne". Förbundets yttersta mål var ursprungligen att verka för en återerövring av Finland. Verksamheten var i stor utsträckning litterär och bland medlemmarna fanns Atterbom, Geijer och Tegnér. Förbundet sysslade också med fornforskning som ett led i att stärka det nationella medvetandet och dess grundare Jakob Adlerbeth utarbetade en ny *Fornminnesförordning* som utfärdades 1828 och som innehöll ett visst skydd för byggnader.

Det viktigaste med förbundet var dock att det genom sin inriktning och medlemmarnas verksam-

het bidrog till att väcka intresse för de gamla monumenten som bärare och förmedlare av landets och folkets historia. Därigenom var också vägen öppnad för en aktiv monumentvård.

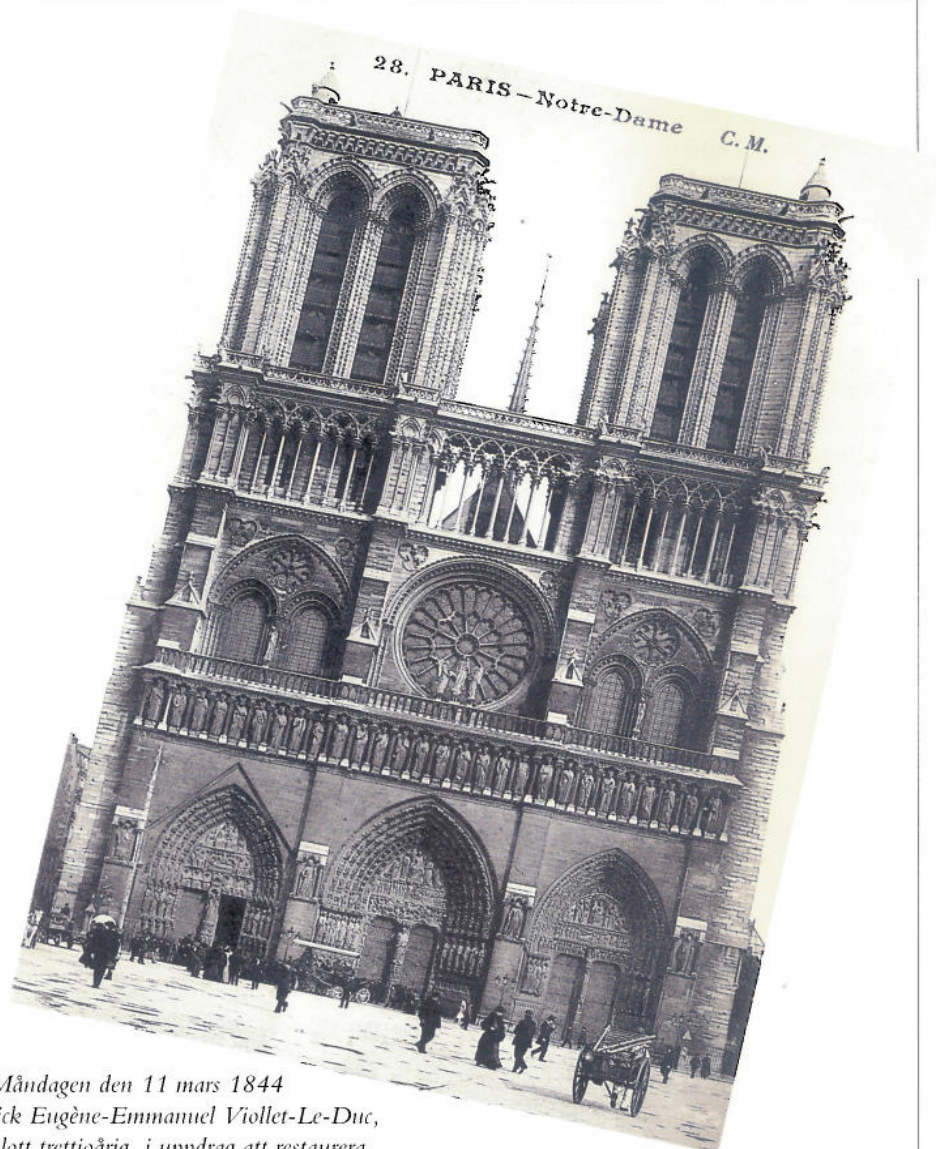
Stora ingrepp

Stor betydelse för restaureringskonsten hade Carl Georg Brunius som egentligen var språkman men tidigt också intresserade sig för fornforskning och konsthistoria. Mest känd är hans verksamhet vid Lunds domkyrka, vars restaurering han ansvarade för 1833-59. Därutöver var han verksam som arkitekt och restaurator vid många olika projekt.

Brunius introducerade den kontinentala restaureringsideologien i Sverige. Den främste representanten för denna var fransmannen Eugène Emmanuel Viollet-Le-Duc. I korthet gick ideologien ut på att återställa monumenten i de tillstånd det ursprungligen hade haft eller var tänkta att ha. Intresset var huvudsakligen inriktad på arkitekturen före 1500 och enligt Viollet-Le-Duc var dess gestaltning i grunden styrd av teknik och konstruktion. Genom en djup kännedom om medeltida teknik och formspråk kunde 1800-talsarkitekten så att säga ta vid där medeltidsmästaren slutade. Resultatet gav sig sedan självt. Nackdelen med arbetssättet var att inga som

Växjö domkyrka grundlades på 1000-talet och genomgick under århundradena flera förändringar. Den ombyggdes 1849-52 till ett tänkt medeltida utseende under ledning av Carl-Georg Brunius. Då tillkom bland annat trappgavlarna. Brunius skapelse fick 1956-1960 ge vika för en restaurering som delvis strävade efter att återge kyrkan det utseende den hade mot slutet av 1600-talet.

Måndagen den 11 mars 1844 fick Eugène-Emmanuel Viollet-Le-Duc, blott trettioårig, i uppdrag att restaurera Notre-Dame de Paris. Till stora delar är katedralen i dag ett verk av hans hand. Det prestigefyllda uppdraget bidrog i högsta grad till att göra Viollet-Le-Duc till 1800-talets mest inflytelserike restaureringsarkitekt.

helst hänsyn togs till senare tiders tillägg. Restaureringen blev en idealbild – en stilrestaurering.

Brunius tillämpade förvisso dessa teorier, men med en ganska stor respekt för monumentens egenart. Den främste Viollet-Le-Duc-lärlingen i Sverige blev i stället Helgo Zettervall vars restaureringar av svenska kyrkor innebar mycket stora ingrepp i de gamla byggnaderna.

Modern barbarism.

Under 1800-talets fyra avslutande decennier genomfördes i Sverige några stora restaureringar som fick särskild betydelse för restaurerings- och bevarandebatten genom den

kritik som kom att riktas mot dem. Dels ombyggnaderna av domkyrkorna i Lund, Skara och Uppsala; dels restaureringen av Gripsholms slott. De tre förstnämnda leddes av Helgo Zettervall medan den sistnämnda genomfördes av Fredrik Lilljekvist. Alla tre var restaureringar i Viollet-le-Duc's anda.

Gripsholmsrestaureringen, den sista i raden, sattes igång 1892 och den 21 juni 1893 publicerade Verner von Heidenstam sin berömda artikel "Modern barbarism" i Dagens Nyheter. Artikeln inledde det stora angrepp mot stilrestaureringarna som inom några år ledde till dessas totala nederlag. Heidenstam hade studerat konst på kontinenten under 1880-talets början och kände till den utländska kritiken mot stilrestaureringarna. Den engelske filosofen och konsteoretikern John Ruskin publicerade redan 1849

"The Seven Lamps of Architecture" i polemik särskilt mot den restaureringsverksamhet som Sir George Gilbert Scott bedrev i Storbritannien. Mot de idealiserande stilrestaureringarna ställde Ruskin krav på respekt för den gamla byggnaden som den gick och stod. Alla tillägg och förändringar som gjorts genom århundradena skulle respekteras som historiska vittnesbörd. Byggnadens patina var förutom dess skönhetsvärde budskap från förfädren som nyttjat byggnaden. Dessa tankar formulerades till en restaureringsideologi som italieneren Camillo Boito lade fram på en kongress i Rom 1883. Boito krävde bland annat att de nya delar som tillagts vid restaureringen klart skulle kunna urskiljas från de gamla och att monumenten hellre borde konsolideras än repareras och hellre repareras än restaureras.

Det är just dessa tankar Heidenstam uttrycker i sin artikel.

Svenska arkitekturen upptäcks

Heidenstam var författare och hans engagemang i restaureringsfrågan inskränker sig till debattinlägget. Den första artikeln följdes av en andra "Gripsholm som fornminne" som publicerades på julafton 1893. De båda artiklarna utgavs i broschyren "Modern barbarism" året därpå.

Det dröjde en bit in på 1900-talet innan den nya restaureringsideologin fick praktisk tillämpning i större utsträckning. Den främste representanten blev arkitekten och konsthistorikern Sigurd Curman som genomförde många restaureringar i denna anda, men som därutöver verkade i flera olika sammanhang för att genomdriva en ny syn på restaureringar, byggnadsvård och monumentskydd.

Kritiken av stilrestaureringarna

Gripsholms slotts yttre borggård 1902.

ska också ses mot bakgrund av det ökade intresse för den gamla svenska byggnadskonsten som uppstod bland arkitekter och konsthistoriker under slutet av 1800-talet. Anledningarna var flera, men grundläggande var de romantiska och nationella stämningar som rörde sig i tiden. Viktiga upptäckter blev Gotlands rika bestånd av närmast orörda medeltids-

Sigurd Curman. Arkitekt och konsthistoriker. Professor i arkitekturhistoria 1912-17. Byggnadsråd i Byggnadsstyrelsen 1918-23. Riksantikvarie 1923-46.

kyrkor, de svenska landsortsstädernas egenartade byggnadskultur, bergsmansgårdarna och den svenska

herrgårds- och boställskulturen. Det nya intresset yttrade sig i studieresor, undersökningar och publicering av uppmätningar och beskrivningar. Arkitekturminnesföreningen, som var en sammanslutning av elever vid Konstakademiens arkitekturskola, bildades 1908. Föreningens uppgift var bland annat att göra uppmätningar av äldre svenska byggnadsverk och redan första året publicerades det första häftet i serien "Svensk arkitektur". Inventeringsverket "Sveriges kyrkor", som dokumenterar Svenska kyrkans kyrkor och deras inventarier, publicerade sin första volym 1912 med konsthistorikern Jonny Roosval och Sigurd Curman som utgivare. Åren 1908-30 utgav Svenska Teknologföreningens avdelning

för husbyggnadskonst "Gamla Svenska Städer" som innehåller beskrivningar och avbildningar av den gamla bebyggelsen i ett antal städer. Inom parentes sagt ett ovärderligt arbete med tanke på vad som några decennier senare drabbade de svenska städerna av förstörelse.

Samfundet för hembygdsvård grundades 1915 och året därpå publicerades "Borgarhus i gamla Stockholm" som är en sammanställning av en inventering av byggnaderna i Gamla Stan i Stockholm som utfördes under ledning av Ragnar Josephsson.

Svenska Teknologföreningen anhöll 1907 hos Kungl. M:t om en översyn av arkitektutbildningen. Anledningen var att man var missnöjd med hur utbildningen bedrevs vid Tekniska högskolan och Konsthögskolan. Bland annat önskade man en tydligare nationell inriktning med undervisning i äldre svensk byggnadskonst. Ett resultat av den översyn som genomfördes var att Sigurd Curman 1909 börja-

Isak Gustaf Clason. Arkitekt, upphovsman till Nordiska museets byggnad. Professor i arkitektur vid KTH 1890–1904. Intendent i Överintendentsämbetet 1905–17. Byggnadsråd i Byggnadsstyrelsen 1918–25. Preses i Konstakademien 1918–30.

de med undervisning om gammal svensk byggnadskultur vid Konsthögskolans arkitekturskola, från 1912 som professor i den svenska arkitekturens historia.

En följd av den förändrade inställningen till byggnadsvård och restaurering och av det nya intresset för den gamla svenska byggnadskulturen blev krav på lagskydd för kulturhistoriskt värdefulla profana byggnader.

Krav på lagskydd

Dagen före Mårtensafon 1909 höll Isak Gustaf Clason ett anförande i Teknologföreningen kallat "Om våra byggnadsminnens vård" där dessa krav tydligt formulerades.

I slutet av 1913 tillsattes en kommitté som skulle utreda en omorganisation av Överintendentsämbetet. Bland kommittéledamöterna fanns Isak Gustaf Clason och en av de båda sekreterarna var Sigurd Curman. Två år senare överlämnade kommittén sitt betänkande som kom att ligga till grund för bildandet av Byggnadsstyrelsen. Enligt förslaget innehöll det nya verket en särskild kulturhistorisk byrå.

Byggnadsstyrelsen efterträdde 1918 Överintendentsämbetet som statens byggnadsmyndighet och organisationen överensstämde i allt väsentligt med kommitténs förslag. Den kulturhistoriska byrån, vars

förste chef var Sigurd Curman, ansvarade för de kulturhistoriska byggnadsfrågorna, en sedan gammalt viktig uppgift för den centrala byggnadsmyndigheten. Främst handlade det om kyrkobyggnadsfrågor som sedan länge varit lagreglerade. År 1920 utfärdades emellertid den kungliga förordningen med föreskrifter om det offentliga byggnadsväsendet vilken innehöll den första verkliga skyddslagstiftningen för profana byggnader. Dess innehåll överensstämmer i stort med den restaureringsideologi som Curman företrädde och innehöll också bestämmelser om att vissa byggnader, efter beslut av Kungl. Maj:t, kunde förklaras som Byggnadsminnesmärken och åtnjuta särskilt skydd.

Ursprungligen var tanken att författningen skulle omfatta även kommunala byggnader, men den kom aldrig att gälla annat än statens och kyrkans byggnader. Först 1942 gavs möjligheter till skydd av privata och kommunala byggnader i en lag som fick begränsad användning.

En användbar lagstiftning kom med 1960 års byggnadsminneslag.

Tillämpningen av kungliga kungörelsen ankom på Byggnadsstyrelsen som skulle samråda med Riksantikvarien. Vid den stora omorganisationen av Byggnadsstyrelsen 1967 överfördes dock kulturhistoriska byrån och därmed lagtillämpningen till Riksantikvarieämbetet. Kungörelsen ersattes 1988 av förordningen om statliga byggnadsminnen i samband med tillkomsten av en ny kulturminneslag.

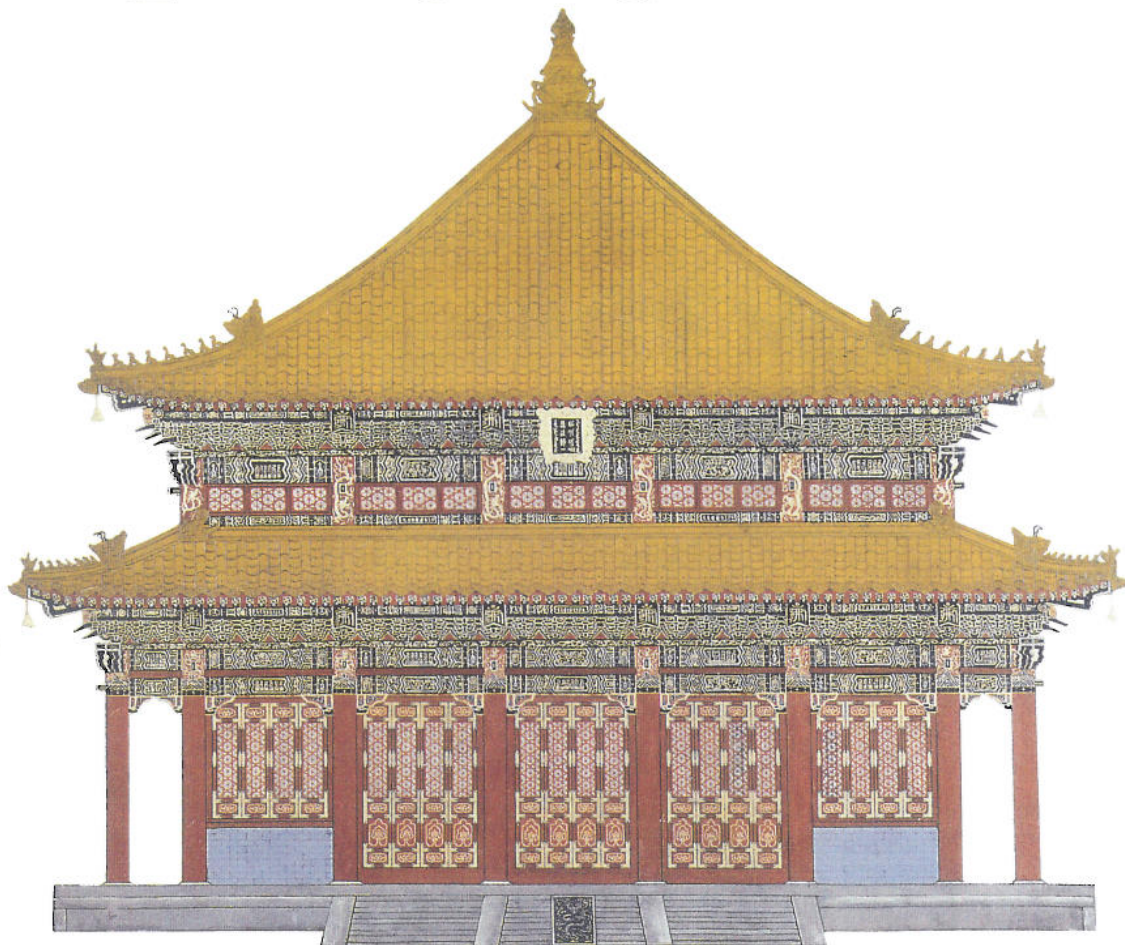
När Byggnadsstyrelsen upphörde den sista september 1993 överfördes merparten av de kulturhistoriska byggnader som styrelsen hade förvaltat till Statens fastighetsverk. Samtidigt fick det nya verket överta en stor del av försvarsmaktens kulturbyggnader från Fortifikationsförvaltningen. Därigenom har Sverige för första gången fått en myndighet som har till huvuduppgift att förvalta och vårda de gemensamt ägda byggnadsmonumenten. ■

Staffan Nilsson, Fil dr antikvarie

Arvfurstens palats, som förvaltas av Statens fastighetsverk, blev byggnadsminnesmärke 1935. Det restaurerades 1948-52 med Ivar Tengbom som arkitekt och Carl David Moselius som antikvarisk expert. Då återställdes de inredningar som utfördes på 1790-talet för prinsessan Sofia Albertina efter ritningar av Eric Palmstedt och Louis Masreliez.

Ett gyllene tempel på Djurgården

1929 reste Sven Hedin till Kina på uppdrag av den förmögne svensk-amerikanen Vincent Bendix. Hedins uppdrag var att skaffa ett Lama-tempel till den världsutställning som skulle hållas i Chicago 1933. Hedin fann ett underbart vackert gyllene tempel som var byggt i mitten av 1700-talet. Templet var dock inte till salu.

Hedin fann på råd och engagerade ett 100-tal kinesiska snickare, skulptörer och andra hantverkare som under ledning av en känd arkitekt på mindre än ett år tillverkade en exakt kopia av det gyllene tempel i en byggsats om 28 000 delar. Byggsatsen skeppades till Chicago

där kinesiska tempelbyggare monterade samman den mer än 19 meter höga byggnaden. Templet som mätte 20 meter i fyrkant blev en stor sensation på utställningen och stod kvar till dess det på nytt packades ner i lådor för att uppföras på den stora utställningen i New York 1939.

Efter många olika öden återfanns hela byggsatsen 1986 av en svensk arkitekt, Max Woeler, som också lyckades att föra templet till Sverige.

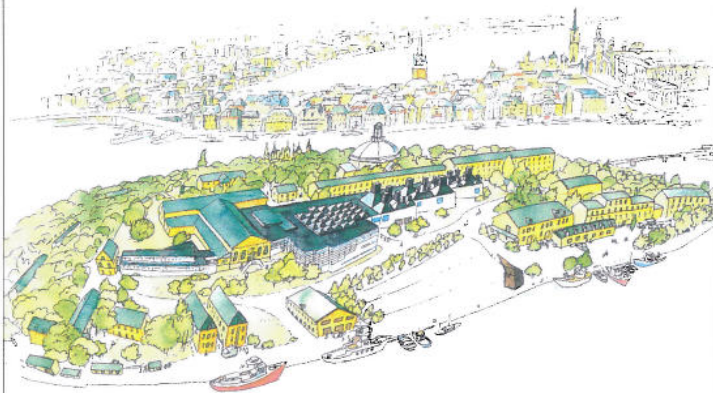
Under snart åtta år har tempel delarna sorterats, restaurerats och förberetts för att åter kunna uppföras som ett gyllene tempel. Folkens Museum-etnografiska, som äger de stora och internationellt

kända Hedinsamlingarna, vill nu låta uppföra det Gyllene tempel intill museet med en underliggande utställningshall för Hedinföremålen.

Fastighetsverkets byggprojektgrupp arbetar med förberedande utredningar för projektet. Förslaget skall snart presenteras för såväl stadsbyggnadskontoret som Djurgårdsförvaltningen.

Vi hoppas att kunna hitta en finansiering som gör det möjligt att börja återuppbyggnaden av templet under 1995 så att denna världsattraktion kan stå klar i god tid före 1998, då Stockholm är europeisk kulturhuvudstad. ■

Peter O

De nya delarna är vita på bilden. Den slutliga fasadkulören är dock ej fastställd.

Moderna museet modernare

Den första sprängsalvan som markerar starten för det kanske allra viktigaste kulturprojektet i Sverige under nittioalet, kommer att eka över Skeppsholmen med omnejd i mitten av augusti i år.

Detta första skott kommer under 8-9 månader att följas av ett otal, för att ge utrymme i berget för Moderna museets samlingar, som räknas bland de tio mest värdefulla av sitt slag i världen.

Den nuvarande tillbyggnaden som blev färdig 1976, kommer att rivas, medan exercishuset som byggdes i etapper från mitten av 1800-talet till 1900-talets början behålls för att inrymma Arkitekturmuseet.

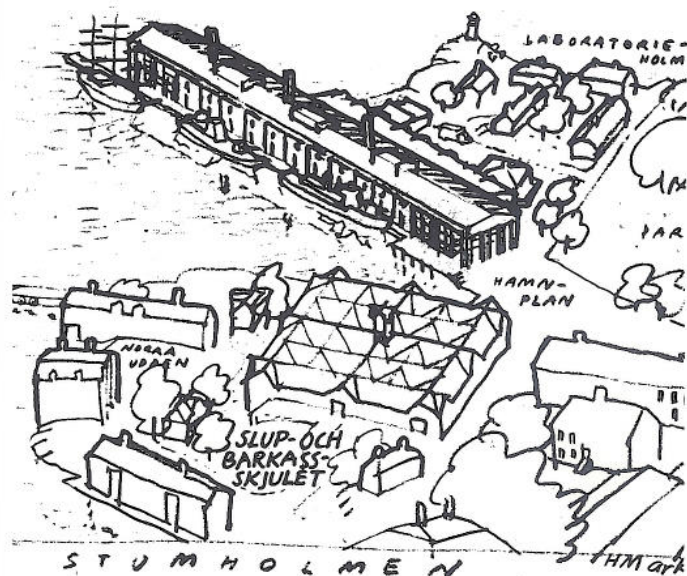
Det nya Moderna museet, som kommer att resa sig ur det urschaktade berget är resultatet av den stora arkitekttävling som avhölls 1990.

Tävlingen vanns av Madridarkitekten Rafael Moneo, som nu som bäst tillsammans med sina medarbetare utarbetar detaljritningar för museet. Rafael Moneo är regelbundet i Stockholm och är mycket uppskattad, bland annat för sin stora förmåga att lyssna på brukarnas olika önskemål och synpunkter.

Det egentliga bygget startar under våren 1995 och museet beräknas stå färdigt för inflyttning sommaren 1997. Moderna museet och Arkitekturmuseet kan öppna sina nya lokaler i januari 1998, kulturhuvudstadsåret. ■

Peter O

Nytt marinmuseum i Karlskrona

Fastighetsverket har fått uppdraget att genomföra det stora museiprojektet i Karlskrona som är en följd av den stora bomässan sommaren 1993.

Inför Bo -93 överlät marinen hela den tidigare marinbasen Stumholmen för civil användning. Sedan Karlskrona anlades för över tre hundra år sedan, har Stumholmen legat hemlighetsfull mitt i staden men varit förbjuden att beträda för civila. Inför bomässan förvandlades den lilla ön till en underbar bostadsmiljö, där åtskilliga byggnadsminnen påminner om den forna marina verksamheten.

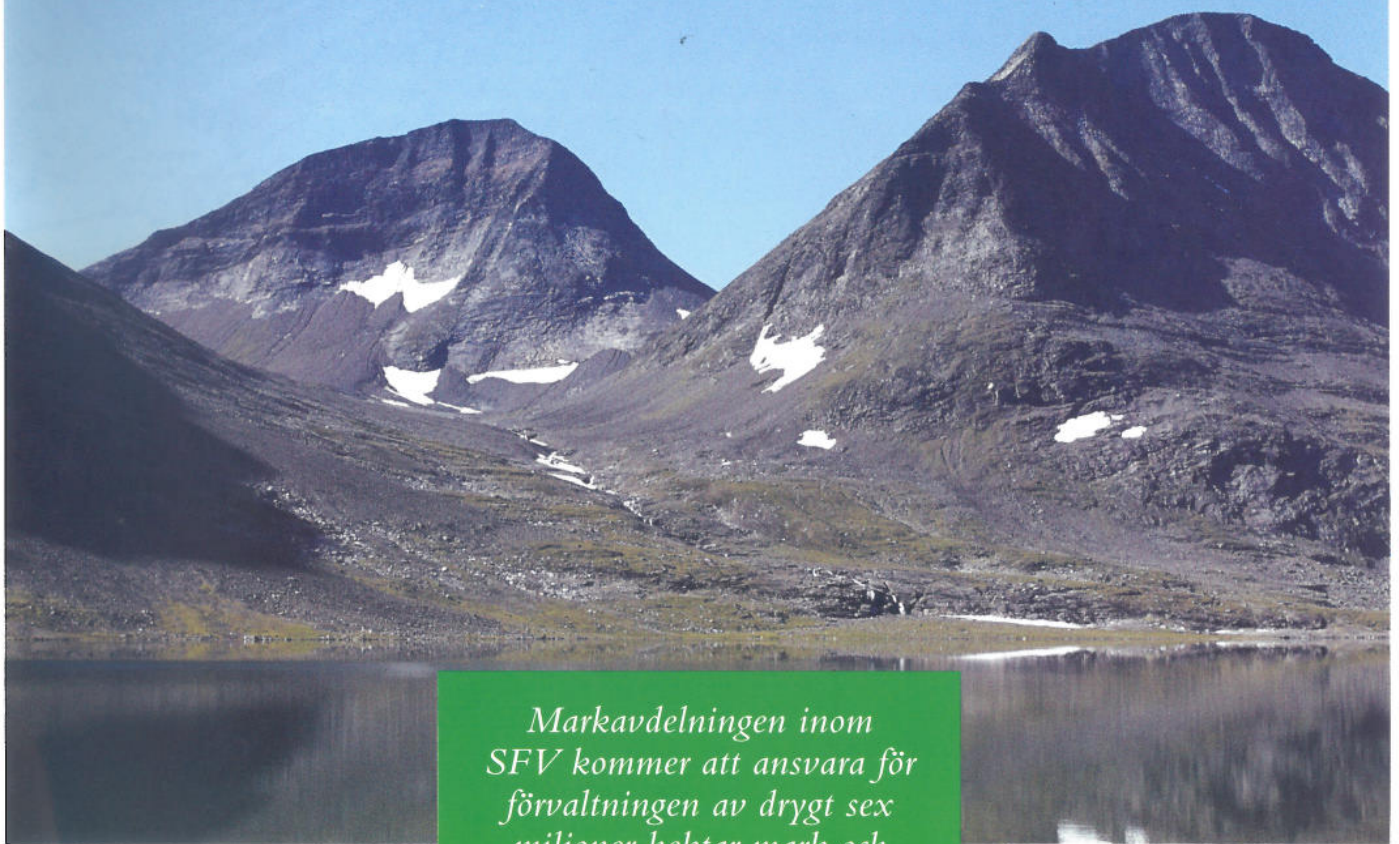
I arkitekttävlingen om öns planering, föreslog de segrande arkitekterna Per Hederus och Björn Malmström ett djärvt projekt – det sedan länge efterlängtade nya marinmuseet skulle byggas på en pir rakt ut i vattnet intill det gamla Slup- och barkassskjulet.

Marinmuseet, vars äldsta och mest berömda samlingar härrör från skeppsbyggnadsarkitekten af Chapmans modellkammare, är nu inrymt i den gamla skeppsgossekasernen som inte motsvarar nutida krav på en museibygnad.

Det nya museet ska börja byggas i sommar och kommer att stå klart för besökare hösten 1997. Längs museets pir kommer ett antal spännande museifartyg att förtöjas permanent och under museet kommer det att finnas möjlighet att genom en glasad undervattensgång betrakta utforskningarna av ett stort skeppsvrak från 1600-talet som ligger sänkt på platsen. ■

Peter O

Sveriges största markförvaltare

Markavdelningen inom SFV kommer att ansvara för förvaltningen av drygt sex miljoner hektar mark och blir därmed Sveriges utan jämförelse största markförvaltare sett till areal.

Statens fastighetsverk har fått riksdagens uppdrag att förvalta de markområden som fortfarande ska ägas av staten när Domänverkets, Byggnadsstyrelsens och Vattenfalls bolagisering genomförs.

Statens fastighetsverk kommer att förvalta merparten av markområdena väster om odlingsgränsen i Norrbottens och Västerbottens län, renbeteslanden i Jämtland-Härjedalen, markområden i norra Dalarna, Kronoholmarna som finns utmed den svenska kusten samt älvsträckorna vid de skyddade norrlandsälvarna med tillflöden.

I uppdraget ryms också förvaltning av markerna vid de slott och kungsgårdar som SFV har ansvar för.

Vid årskiftet 1993-94 överföres mark från tidigare Domänverket

till Statens fastighetsverk.

I samband med bolagiseringen av Domänverket - Domän AB, som

nu är AssiDomän AB - ingicks ett avtal mellan staten och det nybildade bolaget vilket innebär att bolaget fram till halvårsskiftet 1996 åt Statens fastighetsverk förvaltar de överförda markområdena.

Av avtalet framgår att i förvaltningsuppdraget ingår i princip samtliga arbetsuppgifter som är knutna till ett fastighetsägarande, med undantag av rätten att köpa eller sälja fast egendom eller upplåta tomträtt.

Ansvar för den faktiska förvaltningen kan i enskilda fall övergå till SFV tidigare.

I praktiken innebär detta att allmänheten tillsvidare, om inte annat meddelas via annonser eller brev, ska kontakta AssiDomän AB om samtliga förvaltningsfrågor som gäller f.d. Domänmark som nu ägs av Statens fastighetsverk.

Markavdelningens arbete

Markavdelningen arbetar med överföringen av mark till SFV samt med utarbetandet av riktlinjer för den framtida fastighetsförvaltningen. Detta arbete kommer att kräva samråd med andra myndigheter och intressenter, så att förvaltningen sker på ett för det allmänna mest ändamålsenliga sättet.

Statens fastighetsverks profil, när det gäller förvaltning av mark, blir beställarorganisationens, där olika förvaltningsuppdrag upphandlas bland kompetenta aktörer på marknaden. Upphandlingen ska ske inom ramen för gällande upphandlingsregler och på marknadsmässiga villkor där SFV har som ambition

att hitta lösningar som innebär samsättning för lokalbefolkning i de områden där verket har mark.

Inom de olika förvaltningsområdena finns ett stort antal intressegrupper representerade, vilket kräver att Statens fastighetsverk uppvisar både bredd och sakkunskap i sitt kunnande.

Från 1996 kommer fastighetsverket att vara fullt rustat att ta totalansvaret för all mark som ska stanna i statens ägo.

Ett sådant förvaltaransvar kräver stora kunskaper om skogsbruk i fjällområden samt professionell hantering av virkesmarknadens förutsättningar.

Mycket god insikt i fastighetstekniska frågor, exploateringsfrågor, intrångsfrågor med tillhörande skaderegleringsproblematik, är också absoluta krav för att på effektivaste sätt och så lönsamt som bevarandentressena medger, sköta svenska folkets gemensamma marktillgångar utan att komma i konflikt med olika intressegrupper. ■

SFV

Fastighetsverket tältar på Vattenfestivalen

Statens fastighetsverk kommer att medverka vid vattenfestivalen i Stockholm, den 4–18 augusti.

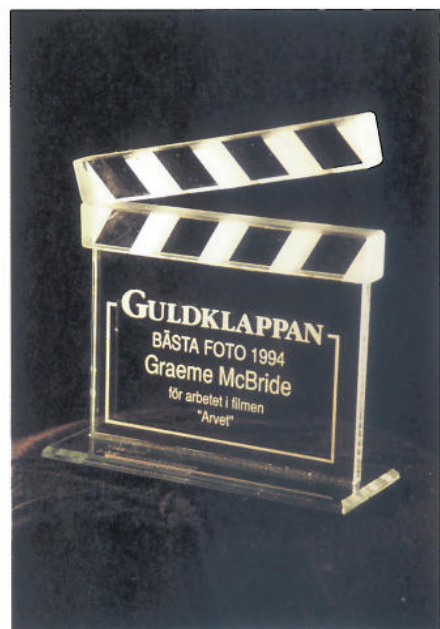
Fastighetsverket presenterar sin verksamhet i ett informationstält vid Karl den XII:s staty – som för övrigt också förvaltas av SFV.

Det blir en 36 m² stor utställning

om vad detta nya verk sysslar med, bland annat visas en modell över det blivande Moderna museet, ett bygge som SFV har ansvaret för.

Flera av festivalens aktiviteter genomförs på mark som förvaltas av SFV, bl.a. på Riddarholmen och Skeppsholmen. ■ SK

Prisad rulle!

Till Statens fastighetsverks start den första oktober förra året producerades en informationsvideo. Filmen visades första gången vid SFV-personalens avstamp på Vaxholms fästning.

Videon är ca 18 minuter lång och producerades på två månader. Innehållet speglar den allsidiga verksamhet som SFV har. Berättare är Johanna Östlund och Hans Villius.

Filmen har också rönt uppmärksamhet vid den årliga utdelningen av "Guldklappan", där den fick specialpris för bästa foto. Fotografen heter Graeme McBride. Producent för videon är Wanngård AB. Guldklappan delas ut av Sveriges informationsförening i samarbete med Svenska filminstitutet och Svenska institutet.

Videon finns att låna för den intresserade. Ring SFV KulturVärden, telefon 08-696 70 70 om du önskar låna filmen. ■

SK

Ambassaden i Tallinn:

En breddsida mot Pikkgatan

En gammal svensk historia

År 1991 slöts arrendekontrakt på 60 år mellan Sverige och Estland om huset på Pikkgatan. Därmed knöts fastighetens svenska historia samman.

Familjen von Rosens vapen.

Tomten ägdes en gång av pastorn i svenska församlingen Svenonis Hieronymus Rylander. Hans änka sålde den 1651 till storköpmannen och ståthållaren Bogislaus von Rosen, som visserligen inte var svensk, men dock svensk undersåte under Estlands svenska tid. Bogislaus von Rosens son Axel von Rosen ärvde tomten. Den tidigare bebyggelsen var då i ruiner.

Bygget väckte förargelse

Axel von Rosen byggde sitt nya stadspalats under perioden 1670–1675. Det var ett hus för en herreman. Axel von Rosen var vid den tiden vice president vid hovrätten i Dorpat (Tartu).

Reval (Tallinn) var en stad präglad av Hansans medeltida arkitektur med hus som vände gavlarna mot gatan, samma slags bebyggelse som man hittar i många av de andra

Efter Estlands självständighet utvecklades de svensk-estniska förbindelserna mycket snabbt och snart öppnades en svensk ambassad i provisoriska lokaler i Tallinn. Dåvarande Byggnadsstyrelsen sökte permanenta lokaler genom många kontakter. Ett erbjudande från Tallinns stad om att överta det s k Rosenska huset vid Pikkgatan 28 blev en välkommen lösning. Ett historiskt hus i ett ypperligt läge i den gamla stadsdelen.

och höll fast vid ett traditionellt byggnadssätt, vilket bevarade bebyggelsen i Reval mycket homogen under lång tid.

Von Rosens hus skilde sig från den gamla bebyggelsen. Det var det första huset i staden, som vände breddsidan mot gatan. Det väckte förargelse redan från starten och gav upphov till årlånga tvister med grannarna, bl a Svart-huvudbröderna, som protesterade i Stadens Råd. Huset byggdes inte som brukligt var enligt Lübecks stadslag, det tvistades om mellanmurarna och om husets höjd. Svarthuvudbröderna fruktade att deras utsikt skulle skymmas. Rosen tvingades att under byggtiden sänka huset något.

städerna runt södra Östersjön och i Visby. De tämligen konservativa hantverksgillena i Reval var starka

Husets ursprungliga tegelfärg återställs. Till höger Svarthuvudbrödernas hus.

Okänd arkitekt

Vem som ursprungligen ritade huset är fortfarande osäkert. Kanske kan ytterligare arkivstudier ge svar på frågan. Många kvalificerade gissningar har framförts, men hittills inte kunnat styrkas. Flera har föreslagit Johan Tobias Albinus, en tysk arkitekt från Kulmbach, som var verksam i Stockholm under många år innan han kort före sin död flyttade till Estland. Andra åter har gissat på överste Jakob Staël von Holstein, som arbetade med befästningar i Narva och ägde ett hus på Domberget i Reval. Man har även nämnt Nicodemus Tessin d.ä. i sammanhanget, eftersom denne hade andra uppdrag i Estland vid den här tiden.

Det var dock ganska vanligt under 1600-talet att man inte anlätade någon arkitekt för sina husbyggen. Arkitekter var en sällsynt yrkeskategori. En byggmästare eller stenmästare brukade i stället få i uppdrag att utarbeta byggnadsritningar efter byggherrens anvisningar eller efter någon förebild i verkligheten. Det fanns dessutom olika mönsterböcker för arkitektur, som man kunde följa.

Rosenska husets byggmästare och stenhuggare hette Gert Fohrberg och

hans gesäll Hans Foss. Fohrberg kunde uppföra hus efter ritning, men var varken läs- eller skrivkunnig.

Ett hus i tiden

Huset präglades av den svenska stormaktstidens smak och nya strömningar inom arkitekturen, främst från Holland och Frankrike. Det är ett av få bevarade 1600-talshus i Tallinn, men dess ursprungliga utseende har förändrats under olika epoker och ägare.

Huset på Pikkgatan påminner i sin utformning om flera av de adelspalats, som byggdes i Stockholm i mitten av 1600-talet. En del uppfördes på de tomter kungamakten så generöst donerade i slottets närhet, många byggdes också på Söder. Det finns även exempel på snarlika hus i t. ex. Narva, Riga och Stralsund. Rosenska huset är utfört i en sparsmakad klassicistisk stil, tre våningar högt med lägre flyglar. Gatu fasaden pryds av pilastrar med joniska kapitäl. Den breda triangelgaveln innehåller släktens vapen omgivet av akantusrankor. Taket har samma branta höga fall som på många andra hus i Tallinn. De nu mycket höga fönstren var från början lägre. Huset

har byggts om genomgripande både under 1700- och 1800-talen.

Familjen von Rosen

Bogislaus Rose invandrade redan under 1500-talets sista år till Reval från Pommern. Han etablerade sig som mycket framgångsrik köpman. Den svenska armén var hans kundkrets, han levererade mat och kläder till befästningarna. Som tack för sina tjänster adlades han av Gustav II Adolf år 1617. Med adelsbrevet följde ståthållarskapet över slottet Koporje i Ingermanland. Bogislaus von Rosen, som blev hans adelsnamn, investerade sina rikedomar i fast egendom och var så framgångsrik att han vid sin död lämnade efter sig 24 gods och byar i Estland och 50 i Ingermanland.

Axel student i Uppsala

Bogislaus von Rosens son Axel växte upp på riddarborgen Koporje. Hans utbildning togs om hand av generalguvernören, riksrådet, universitetskanslern m.m. Johan Skytte, gammal vän till fadern. Denne tog Axel till sitt hem i Sverige och såg till att han skrevs in vid Uppsala universitet. Axel tillbringade 12 år med studier i Sverige, innan han som andra unga adelsmän avslutade sin utbildning med en flerårig studieresa i Europa.

Axel von Rosen gjorde juristkarriär i Estland. 1675–1678 var han ståthållare över Estland med ämbetslokaler på slottet i Reval. Han gifte sig 1664 med Helene Dorothea von Wrangel. De fick fem barn. Axel von Rosen tillbringade mycket av sin tid i Stockholm och det var också där han avled 1679 efter långt lidande. Inte förrän 1681 begravdes han i Olaikyrkan i Tallinn.

Fastigheten exproprieras, men återlämnas

Fastigheten vid Pikkgatan ärvdes av Axel von Rosens då minderårige

Ambassaden före ombyggnaden. Inflyttning sommaren 1994.

forts. på sid 20

Fastighetsförvaltare med 50-miljonerskontrakt

– Vi måste ha en restaurang för alla som arbetar på Riddarholmen.

Hadi Lotfi, fastighetsförvaltare för bl.a. Riddarholmen, insåg det svåra i att, med god ekonomi, göra om restaurangen till kontor, när staten slutade att subventionera luncher.

För att ge restauratören möjlighet att fortsätta genomförde Hadi ett arrangemang där restaurangens resultat till en början avgjorde hyrans storlek.

Sedan länge betalar restaurangen full hyra och kan tillhandahålla luncher till priser som är mycket konkurrenskraftiga.

– Det är nödvändigt att vara flexibel och anpassa sig både efter våra möjligheter som hyresvärd och efter hyresgästens behov, förklarar Hadi.

Tekniker och jurist

SFV:s förvaltare har fått mer att göra jämfört med tidigare i Byggnadsstyrelsen. Förr behandlades drifts- och kontraktsfrågor separat, men nu är förvaltaren ansvarig för bl. a. fastighetens underhåll, drift och för uthyrning, marknadsföring och kontraktsanalyser.

– Just nu sitter jag och förhandlar om kontrakt värda ca 50 miljoner kronor, berättar Hadi.

– Förvaltarjobbet är mycket självständigt men också ensamt. Man måste vara ”tvärvetenskaplig” och behärska både teknik och juridik. Även om det är tungt så är det ett roligt jobb, säger Hadi.

– Kontakt med hyresgästerna är

Hadi Lotfi kan fira 10-årsjubileum som fastighetsförvaltare. Han är en av fastighetsverkets ca 20 fastighetsförvaltare, vilka är SFV:s viktigaste kontakt med hyresgästen.

Förvaltaren är den som ska vårda både byggnaden och hyresgästen. Hadi ansvarar för byggnaderna på Riddarholmen i Stockholm, utom det s.k. Norstedtshuset.

Han svarar även för verkets hus i Gamla Stan, däribland landshövdingens bostad, Tessinska palatset, vid Slottsbacken.

Hadi kom 1972 från Iran till Sverige för studier och utbildade sig till civilingenjör.

gäst varnade när en av Riddarholmskyrkans tupper var på väg att trilla ner.

Hadi kom 1972 från Iran till Sverige för studier och utbildade sig till civilingenjör. Ett tips från en KTH-professor ledde till Byggnadsstyrelsen och så småningom anställning som arbetsledare vid bygget av universitetsbiblioteket och därefter platschef i Solna.

Fårbetets och aristokratins holme

Hadi visar KulturVärden runt på Riddarholmen, denna plats där adelns ädlingar byggde palats åt sig under 1600-talet.

Ön var från början betesplats och kallades ”Kidaskär”. År 1270 grundades ett franciskanerkloster varefter ön kom att kallas Gråmunkeholmen.

Under medeltiden var klosterkyrkan gravplats för adeln och här ligger bl.a. kung Magnus Ladulås. Efter reformationen minskade intresset för ön, men vändpunkten kom när Gustaf II Adolf före sin avresa 1629, till det trettioåriga kriget, gav order om uppförandet av ett gravkor åt sig i kyrkan – vid sidan av Magnus Ladulås. Namnet Riddarholmen dyker upp första gången år 1637 i Stockholms stads tänkebok. Sedermera blev kyrkan kunglig gravkyrka och nationell minneshelgedom.

Gustaf II Adolf donerade ett antal tomter till adeln. I och med detta förvandlades ön till en högaristokratisk stadsdel.

det stimulerande i jobbet. Mycket skulle jag gärna göra, hyresgästernas krav är sällan obefogade, men det gäller att fördela och förklara.

– De ekonomiska resurserna ska gå ihop med allmänna tyckanden, vårdbehovet för byggnaderna och det kulturhistoriska kraven.

– Inte bara hyresgästen ställer krav. Exempelvis ringer grannarna på andra sidan Riddarfjärden och undrar varför en byggnadsställning rests, vilken färg huset ska få och har synpunkter på vad och hur vi gör och inte ska göra.

– Men det är också bra med uppmärksamma grannar. En hyres-

Men redan under 1700-talets mitt hade adeln inte längre råd att bo kvar på holmen och flertalet byggnader användes istället av staten och stadens administration.

Klottersanering för andra gången på en vecka

En mindre rolig upptäckt vid rundvandringen var det klotter som fanns på en vägg nedanför Rosenhaneska palatset. Här, på en fasad som syns tydligt från pendeltågen, är det extra intressant att klottra. Klottrarens s.k. "tags", identifikation, ska visa andra att han varit där och helst syns på långt håll.

– Bara för några dagar sedan avslutades den förra saneringen. Nu är det dags igen, för flera tusentals kronor, säger Hadi. Vi ska inte ge klottrarna en chans att synas.

Ett hot, som kan innebära många problem för husen och miljön på Riddarholmen, är det planerade byggandet av det s.k. tredje spåret. (Det föreslagna nya järnvägsspåret som skall läggas intill södra stambanans två tidigare).

– Hessensteinska palatset får vi tömma på hyresgäster. Genom byggnaden ska balkar dras, som huset ska vila på under byggperioden. Hur bygget exakt kommer att påverka omkringliggande hus är svårt att säga. Men att det blir skador är oundvikligt menar Hadi.

Obeskattad löneförmån i utsikt

– Det är en förmån att sitta i den här byggnaden, säger avdelningsdirektör Birgitta Edling vid kammarrätten.

Hadi på väg upp från Karl XII:s krypta i Riddarholmskyrkan, som också förvaltas av fastighetsverket.

Utsikten över Riddarfjärden och stadshuset en dag som denna, med blå himmel, understryker det hon säger.

Kammarrätten ska fira 300-årsjubileum 1995 och Hadi lovar hjälpa till med en broschyr om kammarrättens byggnad.

I bottenvåningen på gamla riksdagshuset tittar Hadi in till Konstnärsnämndens kansli.

En nyligen genomförd uppfräschning syns i lokalerna. Här hänger bl.a. återanvänd belysnings-

armatur från Bancohuset.

Gränsdragningen mellan verksamhetsrelaterade och fastighetsrelaterade åtgärder är inte alltid solklara.

– Även här gäller att vara flexibel, säger Hadi. Hyresgästen kan ibland göra investeringar som kombineras med våra pengar.

Renoveringen av Konstnärsnämndens lokaler vittnar också om praktiskt samarbete mellan hyresvärd och hyresgäst. ■

SK

ARX REGIA UPSALIENSIS REDIVIVA

Söderifrån syns först den väldiga rikshelgedomens spiror, sedan det röda slottet på åsryggen.

Uppsala slott började byggas på 1540-talet av Gustav Vasa. Sönerna Erik XIV och Johan III fortsatte och södra flygeln och större delen av långslottet stod färdiga i slutet av 1500-talet. Som en del i sina vidlyftiga planer för Uppsala slott byggde Johan III en magnifik slottskyrka i den södra flygeln. Kyrkan utsmyckades med rika stuckdekorationer. Altarväggen upptogs av tre scener ur Nya testamentet – korsfästelsen, uppståndelsen och Kristus tronande i himmelen. På östväggen fanns sannolikt scener ur Gamla testamentet. Karl IX, Gustav Vasas tredje son, fortsatte brödernas byggnadsverksamhet 1603–13 då bland annat det norra tornet byggdes. Gustav II Adolf fortsatte att bygga och under drottning Kristina utfördes påkostade inredningar i slottet. Väster om slottet anlades 1665 en stor trädgård, nuvarande Botaniska trädgården.

Under 1500-talets slut och 1600-talet var slottet platsen för flera dramatiska och viktiga händelser. Sturemorden 1567, Uppsala möte 1593, drottning Kristinas tronavsägelse 1654 samt flera riksdagar.

I stadsbranden 1702 förstördes stora delar av slottet som sedan stod

Slottet från Fyrisån.

Den norra delen av altarväggen i Johan III:s slottskyrka i Uppsala.

övergivet i flera decennier. Stora delar revs för att användas som byggnadsmaterial vid Nicodemus Tessin d:s olika byggen runt om i landet, inte minst Stockholms slott. När Adolf Fredrik av Holstein-Gottorp blev svensk tronföljare 1743 beslöt han att bygga om de kvarstående delarna av slottet till ett arvhertigresidens. Projekteringen av ombyggnaden anförtroddes åt Carl Hårleman som då var den ledande svenske arkitekten. Vid ombyggnaden som var mycket genomgripande rasades bland annat största delen av Johan III:s slottskyrka. Uppsala slott blev aldrig arvhertigresidens. När ombyggnaden var färdig 1766 var Adolf Fredrik sedan länge kung och slottet blev i stället landshövdingeresidens.

Det södra tornet byggdes 1815. Det nybildade landsarkivet i Uppsala flyttade 1902 in i slottets sydvästra del och kom då att disponera den återstående delen av slottskyrkan med den rikt dekorerade altarväggen.

Rikssalen restaurerades 1931–32 under ledning av Ragnar Östberg.

Slottet blev Byggnadsminnesmärke 1935

Sedan landsarkivet lämnat slottet började dåvarande Byggnadsstyrelsen under våren 1993 en stor ombyggnad och restaurering. Efter ombyggnaden som nu sköts av Statens fastighetsverk ska de frigjorda lokalerna användas av institutionerna för konstvetenskap och estetik vid universitetet, Uppsala konstmuseum och en del av universitetets konstsamling. Dessutom kommer riksalsvåningarna att utökas. Det märkligaste inslaget i restaureringen är dock framtagningen och konserveringen av delar av den 400 kvadratmeter stora altarväggen i den forna slottskyrkan med sina stuckdekorationer. Altarväggen har fram till nu skyddats av en brädvägg som förutseende nog sattes upp när Landsarkivet flyttade in.

Uppsala slott förvaltas av Statens fastighetsverk som också ansvarar för arbetenas genomförande. De leds av slottsarkitekten Hans Matell och ska vara färdiga vid halvårsskiftet 1994. ■

SN

Sagerska huset klart i år

S. BÄCKEN-ÖRN
-1993

Ombyggnaden av Sagerska huset i kvarteret Lejonet vid Strömgatan i Stockholm pågår nu för fullt. Arbetena som började i december 1993 ska vara klara i slutet av detta år. Arkitekt för ombyggnaden är Tengboms med Svante Tengbom som ansvarig arkitekt. Entreprenör är Reinhold Bygg Stockholm AB och uppdragsgivare Statens fastighetsverk.

Huset kommer att användas för regeringskansliets representation. Det finns också möjlighet att inreda en tjänstebostad för statsministern.

Den äldsta delen av huset som är bottenvåningen mot Strömgatan byggdes på 1700-talet. I slutet av 1800-talet fick huset sitt nuvarande utseende vid en ombyggnad som genomfördes efter ritningar av parisarkitekten Litoux och husets dåvarande ägare diplomaten och kammarherren Robert Sager.

Byggnaden var privatbostad till 1986 då Vera Sager, som var änka efter Robert Sagers son Leo, avled. Staten köpte fastigheten 1989.

Statens fastighetsverk har gjort en broschyr om husets historia och

ombyggnaden som kan beställas från SFV KulturVärden redaktion.

När ombyggnaden och restaureringen av Sagerska huset är färdig kommer den att presenteras utförligare i SFV KulturVärden. ■

SN

Detalj från
skulpturgruppen
från inre gården.

forts. fr. sid 15 Ambassaden i Tallinn.

son Bengt Gustav, senare lantråd och major, gift med Magdalena Elisabet von Fersen. Efter svenska kapitulationen 1710 gick egendomen tillfälligt från familjen till ryska ägare. På 1720-talet återlämnade Ryssland exproprierad egendom till de forna ägarna och familjen von Rosen fick tillbaka sitt hus.

Bengt Gustav von Rosen avled 1725. Han hade inga manliga arvingar. I stället fick yngsta dottern Katharina Elisabeth äganderätten till egendomen som hemgift då hon 1727 gifte sig med lanträdet Adam Friedrich von Stackelberg. 1763 sålde Stackelberg huset till Kejsarliga Amiralitetet i Tallinn.

Husets senare öden är rätt väl dokumenterade. Det har byggts om flera gånger för att passa nya ägarkrav. Före det svenska förvärvet var byggnaden lokförarskola, något som slitit hårt inte minst på interiören.

Ombyggnad till ambassad

Planeringen började med en noggrann antikvarisk genomgång av byggnaden med hjälp av både estnisk expertis och svenska Riksantikvarieämbetet. En lokalt anlitad antikvarie har dagligen följt arbetena och samråd sker kontinuerligt med RAÄ. Synen på återställande av miljö skiljer sig en del mellan länderna.

Resultatet av gemensamma överväganden blev att man låtit fasaden behålla det utseende den fick vid den stora ombyggnaden på 1860-talet. Fasaden renoveras och får tillbaka sin ursprungliga tegelfärg. Pilastrarna blir mycket ljusa och bottenvåningen grå. Gårdsflyglarna har byggts på med en våning. Takteglet har bytts ut. Den två våningar höga vinden lämnas öppen som tidigare, men har sanerats från svampangrepp.

Många av byggnadsarbetarna är kvinnor.

Inredning i empire

Interiört var byggnaden mycket sliten och präglad av användningen för offentliga ändamål. Det finns knappast något bevarat från byggnadens 1600-talstid. Festsalen två trappor upp har dock i viss mån kvar sina barockproportioner och där försöker man att med färg och möblering ge en barockliknande prägel. I det rummet sätts också upp en serie stora porträtt av svenska kungar, som tidigare funnits i Svart-huvudbrödernas hus. I övrigt har en del bevarade detaljer från husets 1800-talsperiod fått ge anslaget till

att inreda sällskapsrummen i empirestil, kompletterat med klassiska moderna möbler och textilier.

Det är framför allt vårt förnämsta empirelott Rosendal på Djurgården som fått vara inspirationskälla. En del av fätöljerna i sällskapsrummen kommer från Utrikesministerhotellet och annat, bl a en gammal kakelugn, är fynd från auktioner. I sällskapsrummen är färgerna på väggar och antika möbler starka. De flesta golv består av oljebehandlad parkett, väggarna målas eller tapetseras och en del stuckatur i taken och på väggarna återställs. Inredningen i kontorsdelarna blir funktionellt modern med enstaka stilinslag. Byggnaden moderniseras tekniskt. Ett par hissar har installerats så diskret som möjligt.

Byggnaden rymmer ambassadörens bostad med representationsdel, ambassadens kansli samt ett fåtal mindre bostäder i flyglarna på gården.

Den sista augusti 1994 räknar man med invigning. Till dess kommer förhoppningsvis också en bok om ambassadbyggnaden och dess historia. ■

Elisabet Neider

SFV KulturVärden kommer att distribueras fritt till SFVs hyresgäster samt myndigheter och institutioner med vilka SFV har nära samarbete.

De hyresgäster som fortsättningsvis önskar **fler exemplar** ombeds meddela detta **via fax** på faxnummer 08-696 70 01.

Övriga intresserade kan erhålla tidskriften genom att erlægga en exp. avgift om 200 kronor per år (för fyra nummer) Avgiften ska täcka merkostnader och porto. Den som önskar erhålla SFV KulturVärden ombedes vänligen fylla i nedanstående uppgifter och sända dessa till:

SFV KulturVärden, Box 2263, 103 16 Stockholm.

Jag önskar erhålla SFV KulturVärden:

Namn _____

Gatu/boxadress _____

Postadress _____